

УДК 342.951:341.232.1
DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i1.181>

Д. О. Севост'яненко
ад'юнкт (штатний) науково-організаційного відділення
Військового інституту
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
orcid.org/0000-0001-5443-4179

ВІЙСЬКОВО-ТЕХНІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК НЕВІДДІЛЬНА ЧАСТИНА ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

У статті розглянуто поняття і сутність військово-технічного співробітництва у контексті невинного глобалізаційного розвитку людства, визначено його сучасну структуру та обґрунтовано суспільну значущість такого процесу. Заради глибшого вивчення означених питань розроблено гіпотезу глобалізаційного розвитку людства (зміст, початок розвитку, основні історичні етапи, сьогодення, а також прогнози подальшого розвитку), яка є дотичною до сучасної міждисциплінарної теорії самоорганізації систем.

Встановлено, що головною рушійною силою глобалізаційного розвитку людства є співробітництво між тими чи іншими формами людських спільнот в залежності від етапу їх становлення. З огляду на це, процес військово-технічного співробітництва можливо розглянути як один із найважливіших інструментів інтеграції у світову спільноту, який характеризується низкою переваг, серед яких варто виділити: поглиблення відносин між державами; можливість приєднання країн до міжнародного ринку товарів, робіт та послуг оборонного призначення; кооперація у науковій, дослідно-конструкторській та технологічній сфері.

Визначено головну внутрішньодержавну мету військово-технічного співробітництва, що полягає у забезпеченні державного суверенітету та безпеки життєдіяльності населення, включно із захистом держави від загроз воєнного та невоєнного характеру та захистом громадянських прав і свобод.

Розроблено концепцію теоретичної диференціації процесу військово-технічного співробітництва на чотири складники, що відрізняється від усталених поглядів вітчизняних науковців. Такий розподіл було теоретично обґрунтовано та підкріплено емпіричними фактами.

Надалі дослідження та розвиток концепції теоретичної диференціації військово-технічного співробітництва сприятиме формуванню додаткових можливостей держави щодо удосконалення управління вказаним процесом та відіграватиме значну роль у формуванні практичних кроків реалізації національної політики щодо військово-технічного співробітництва, що особливо актуалізується в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: глобалізаційний розвиток, державний суверенітет, військово-технічне співробітництво, правове регулювання військово-технічного співробітництва, управління військово-технічним співробітництвом.

Sevostianenko D. O. MILITARY-TECHNICAL COOPERATION AS AN INTEGRAL PART OF THE GLOBALIZATION DEVELOPMENT OF MANKIND

The article gives the insight into the essence of the concept of military-technical cooperation in the framework of the ongoing process of the globalization development of mankind, defines its modern structure and substantiates the social significance of such a process. For the purpose of an in-depth study of the specified issues the hypothesis of globalization development of mankind (the content, the beginning of the development, the basic historical stages, the current state, and also forecasts of the further development) which is tangent to the modern interdisciplinary theory of self-organizing systems.

It is established that the main driving force of the globalization development of mankind is cooperation between certain forms of human communities, depending on the stage of their formation. Taking this into account, the process of military-technical cooperation can be considered as one of the most important tools of integration into the world community, which is characterized by a number of advantages, among which are: deepening inter-state relations; the possibility of countries' integration with international market of goods, works and services for defense purposes; cooperation in science, research and development and technology.

The paper outlines the main domestic goal of military-technical cooperation, which is to ensure state sovereignty and security of life, including the protection of the state from threats of military and non-military nature and the protection of civil rights and freedoms.

The concept of theoretical differentiation of the process of military-technical cooperation into four components has been developed, which differs from the established views of Ukrainian scholars. This distribution was theoretically substantiated and supported by empirical facts.

The further research and development of the concept of theoretical differentiation of military-technical cooperation will contribute to the formation of additional capabilities of the state to improve management of this process and play a significant role in shaping practical steps to implement national policy on military-technical cooperation.

Key words: globalization development, state sovereignty, military-technical cooperation, legal regulation of military-technical cooperation, management of military-technical cooperation.

Постановка проблеми. Однією з характерних ознак сьогодення є інтенсифікація глобалізаційного розвитку людства, що спричинено розвитком технічних засобів комунікації, міжнародною консолідацією для боротьби з економіч-

ними, соціальними та екологічними проблемами людства (абсолютна бідність, міжнародний тероризм, забруднення атмосфери та Світового океану тощо), а також діяльністю міжнародних організацій та транснаціональних компаній.

Цю частину об'єктивної реальності слід враховувати будь-якій державі під час здійснення зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної діяльності, оскільки співробітництво між країнами є рушійною силою глобалізаційного розвитку людства та сучасного процесу глобалізації, що надає можливість щільніше інтегруватися до світової спільноти у соціально-економічному вимірі.

Однією з форм такого співробітництва є військово-технічне співробітництво, через яке багато країн мають змогу приєднуватися до міжнародного військового ринку товарів, робіт та послуг, здійснювати науково-технічну кооперацію у зазначеній сфері, впливати на зовнішньополітичні процеси, вирішувати або стримувати внутрішньодержавні кризи та консолідуватися заради вирішення регіональних, інтернаціональних та глобальних проблем людства.

Саме тому військово-технічне співробітництво потребує комплексного дослідження та формування єдиної концепції його розуміння, що уможливить ефективне управління притаманними йому процесами та максимізацію отримуваних від них благ для держави.

Аналіз досліджень і публікацій. У статті досліджено публікації таких вчених, як І. Буян, О. Москаленко, В. Лашта, Т. Кальченко, О. Ковтун, П. Куцик, Г. Башнянин, Б. Глозов, О. Корх. Дослідження зазначених науковців дозволили сформуванню гіпотезу глобалізаційного розвитку людства та надати визначення поняттям «глобалізаційний розвиток» та «глобалізація». Водночас ґрунтовні праці В. Белєвцевої та Л. Шпілової дозволили усвідомити ключові поняття й основи державної безпеки та державного суверенітету, що дозволило синтезувати головну внутрішньодержавну мету військово-технічного співробітництва. Дослідження В. Смірнова, В. Бегми, О. Рябця, В. Томчука, С. Мокляка, О. Свергунова, Ю. Толочного та О. Джуса надали змогу ознайомитись із усталеною науковою позицією об'єктивного розуміння процесу військово-технічного співробітництва у всіх його проявах, що дозволило дещо розвинути її та сформуванню нової концепції відповідно до умов та викликів сьогодення. Також під час проведення дослідження використано дані Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем світу та публікації у засобах масової інформації, без яких неможливо було б сформуванню уявлення про сучасний стан військово-технічного співробітництва України. Задля усвідомлення принципів правового регулювання співробітництва та військово-технічного співробітництва в Україні та світі, досліджено нормативно-правову базу України, деяких держав та міжнародних організацій, що дало уявлення про сучасний стан такого регулювання.

Мета статті полягає у визначенні сутності процесу військово-технічного співробітництва та його місця у системі співробітництва між державами, виокремленні характерних ознак та принципів здійснення такої діяльності, що відрізняють її від інших видів міжнародного співробітництва, переосмисленні значення військово-технічного співробітництва для функціонування держави, а також визначення сучасної структури військово-технічного співробітництва (як складника глобалізаційного розвитку людства).

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне людство характеризується високим рівнем глобалізованості та схильністю до ще більшого поглиблення взаємозв'язків. Формування такої тенденції зумовлено тим, що первісна людина як соціальна істота, що з об'єктивних причин була неспроможна вижити наодинці у тогочасному небезпечному світі, була вимушена співіснувати з представниками свого виду, об'єднуючись у певні соціуми (сім'я, рід, плем'я), які як суб'єкти міжгрупової комунікації на певних етапах свого існування-розвитку взаємодіяли з такими іншими суб'єктами у тих чи інших конфліктних або неконфліктних формах комунікації. Наприклад, як стверджує І. Буян у статті «Первісне суспільство – першопроходець у формуванні джерел, умов, чинників задоволення людської нужденності», для обміну істотними рослинами між племенами [1, с. 58].

Такі контакти були неминучі, оскільки порівняно комфортний простір людського існування доволі обмежений, а тогочасні міграційні процеси, рушійною силою яких була необхідність підтримання власного існування, що зумовлена цілковитим пануванням привласнювального господарства [2, с. 6], час від часу призводили до міжгрупових зустрічей та взаємодії.

Варто вважати, що такі первісні зносини й започаткували глобалізаційний розвиток людства, який, безумовно, триває й досі.

І. Буян зауважив: «Сучасне суспільство, його сутність, зміст, структура, системи господарювання тощо – похідні явища не лише від природи, а й від тих чинників, явищ, процесів, які були властиві минулим поколінням, у тому числі й первісному суспільству» [1, с. 54].

Далі, для більш глибокого розуміння становлення глобалізаційного процесу в історичному вимірі, доцільно було б визначити найбільш значущі віхи, які сприяли його розвитку.

Мабуть найбільш яскравим прикладом тогочасного етапу глобалізаційного розвитку людства є Римська Імперія (та її попередник Римська Республіка), в якій станом на 150 рік жило понад 60 000 000 людей, що за сучасними оцінками складало приблизно 20% від загальної кількості тодішнього населення Землі.

Окрім зазначеного, слід зауважити, що фактором, який також свідчить про могутність тодішнього Риму як імперії, що об'єднала величезну частку населення землі, є те, що відоме нам за сучасною назвою Середземне море, морські шляхи якого у той час з'єднували населення Європи, Близького Сходу та Північної Африки, тодішні римляни називали *mare nostrum* («наше море»), адже воно належало до внутрішніх вод Римської Імперії.

Далі фактором, що започаткував глобалізаційний розвиток людства вже у просторі Євразійського континенту, слугує утворення Великого шовкового шляху, який налагодив міжцивілізаційні торговельні шляхи, став причиною створення багатьох міст Азії, а також зробив величезний внесок в культурний обмін та економічну співпрацю між цивілізаціями Європи та Азії.

Наступним етапом глобалізаційного розвитку варто вважати відкриття Америки Христофором Колумбом у 1492 році, що започаткувало процес Європейської колонізації та призвело до занепаду корінних американських народів, оскільки під час процесу проникнення Європейської цивілізації до культурного та соціально-економічного середовища обох Америк, корінне населення здебільшого не сприймалось як повноцінний партнер у відносинах. Наприклад, визнання наявності у корінних американців душі відбулось лише у 1537 році з виданням папської булли *Sublimis Deus* [3, с. 199].

Загалом цей етап історії людства, а також подальша работорівля корінним населенням Африканського континенту, характеризує тогочасні погляди на світ, що панували у суспільстві, які були спричинені низьким рівнем, з точки зору сучасної людини, правосвідомості.

Зазначені події започаткували новий етап глобалізаційного розвитку людства, оскільки вони уможливили утворення нових держав у Західній півкулі зі змішаним етнічним складом населення та перерозподіл світового впливу між Старим та Новим Світом, що назавжди змінило картину світу.

Подальші історичні події лише поглиблювали зв'язки між населенням Земної кулі. Колоніальна політика Євразійських держав, революції, Світові війни, епідемії, економічні кризи, а також інші глобальні процеси спричиняли взаємопоглиблення відносин всередині світової людської спільноти внаслідок вимушеної комунікації та кооперації задля подолання викликів того часу.

Також логічним та важливим етапом глобалізаційного розвитку, на нашу думку, є вихід у космічний простір. Проте не у зв'язку із уособленням цим фактом людської консолідації заради єдиної мети (навпаки, вказане відбувалось в умовах конфронтації та конкуренції між США та СРСР), а у зв'язку з наочним підтвердженням цілісного простору людського існування та остаточного

закріплення суб'єктивного сприйняття людиною Землі як космічного об'єкту, що покритий глобальною мережею ноосфери.

Для подальшого викладення інформації варто зауважити, що автор не ототожнює поняття «глобалізаційний розвиток» та «глобалізація», оскільки, на нашу думку, глобалізаційний розвиток – це триваючий об'єктивний процес, що супроводжує розвиток людства та співвідноситься з ним як часткове і загальне. Він характеризується поступовою інтенсифікацією взаємовідносин між тими чи іншими (в залежності від етапу їх становлення) формами людських спільнот протягом їх історичного розвитку на регіональному, континентальному та планетарному рівнях.

Поряд із цим глобалізація, яка є ознакою сьогодення та водночас логічним етапом глобалізаційного розвитку людства, – це сучасний процес планетарного масштабу зі створення, функціонування та поглиблення політичних, соціальних, економічних та культурних мереж, який розпочався у другій половині ХХ ст. внаслідок революційних подій в історії людства (створення ООН, вихід у космічний простір, розпад біполярної системи світу, науково-технічна та інформаційна революція другої половини ХХ ст.).

Для кращого розуміння співвідношення «глобалізаційний розвиток – глобалізація» слід провести аналогію з історичним розвитком економічних відносин (як процесом еволюції відповідних суспільних відносин від первісної господарської діяльності людства до типових економічних відносин сьогодення) та економічними відносинами, які, з одного боку, уособлюють сучасний етап вказаного розвитку, а з іншого – є об'єктивним процесом сьогодення, який притаманний людському суспільству та має певні ознаки та закони.

У контексті такого розуміння варто погодитися з думкою Т. Кальченко у його статті «Концептуальні засади теоретичної ідентифікації часових кордонів глобалізації» щодо можливості виявлення меж початку глобалізації в останніх десятиріччях ХХ ст. (хоча й подальше вивчення вказаного питання зазначеним автором призвело до надання ним висновку щодо неможливості остаточного вирішення питання про час виникнення тенденцій глобалізації) [4, с. 66].

Також схожу думку щодо генези явища глобалізації висловили О. Ковтун, П. Куцик та Г. Башнянин у підручнику «Глобальна економіка», а саме: «Глобалізація – це нове історичне явище і феномен, а також об'єктивна закономірність розвитку людства, людської цивілізації. Кінець ХХ – початок ХХІ століть характеризувався різким посиленням глобальних трансформаційних процесів, які здійснили та продовжують здійснювати величезний перетворювальний вплив на всі сфери життя сучасного суспільства» [5, с. 13].

Що стосується прогнозування подальшого напрямку глобалізаційного розвитку (інтенсифікованого процесом глобалізації), то нині у науковців існують полярні думки з цього приводу.

Так, Б. Глотов та О. Корх у своїй статті «Функціонування національних держав в умовах глобалізації» досліджують праці науковців І. Соханя, С. Бенхабиба, У. Бека, які загалом пророкують послаблення та занепад національних держав внаслідок глобалізації [6, с. 2–3].

Також у зазначеній статті згадано А. Негрі, який прогнозує «смерть» нації-держави та утворення певної єдиної влади, яка буде володіти всесвітнім арсеналом озброєння, забезпечить існування однієї пануючої грошової одиниці, а також перемогу однієї моделі культури та з часом єдиної всезагальної мови [6, с. 4].

Водночас Б. Глотов та О. Корх стверджують, що перехід монополії влади від національної держави до міжнародних організацій малоімовірний, оскільки такі могутні наднаціональні організації, на кшталт МВФ, СБ і ВТО, існують лише тоді, коли існують потужні держави, які їх підтримують, а національна держава, як і раніше, буде ядром, стрижнем і мозковим центром [6, с. 5–6].

Саме тому, зважаючи на різноманіття футурологічних прогнозів, варто вважати, що глобалізаційний розвиток людства, зумовлений історично обґрунтованою соціальною константою взаємотяжіння людської спільноти, не є детермінантою обов'язкового синтезування всесвітньої нації та формування єдиної влади, а лише об'єктивним процесом, що супроводжує людство протягом його історії, яке, перебуваючи нині у точці біфуркації, зможе піти шляхом подальшого соціального, економічного та політичного взаємопоглинання чи навпаки, шляхом збереження інституту держави у звичному для нас розумінні, оскільки підстави, що дозволяють прогнозувати подальший розвиток подій, притаманні обома варіантам.

Прикладом такої невизначеності подальшого розвитку можуть слугувати наслідки від впроваджених багатьма державами карантинних заходів задля стримання поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2.

З одного боку, обмеження деякими країнами транскордонного пересування населення та певних товарів порушило логістичну мережу зовнішньоекономічної діяльності та дещо змістило акцент розвитку від планетарної площини до внутрішньодержавної, а з іншого – наслідком поширення згаданої хвороби стала консолідація світової спільноти заради подолання глобального лиха, а також більш інтенсивніша цифрова трансформація багатьох аспектів людської діяльності, що вже змусило людство звернути увагу на переваги такого явища та в подальшому може слугувати

підґрунтям для посилення позицій наднаціонального інформаційного простору та докорінної зміни звичної нам картину світу.

Загалом гіпотеза становлення глобалізаційного розвитку людства від первісного суспільства до сьогодення, а також подальша невизначеність майбутнього такого розвитку є дотичною до притаманної постнекласичній науці синергетичної парадигми, відповідно до якої принципи самоорганізації та розвитку систем можливо екстраполювати на людське суспільство та передбачити декілька альтернативних варіантів його подальшого розвитку.

Проте, попри невизначеність подальшого глобалізаційного розвитку, неможливо не зауважити, що головною рушійною силою цього процесу є міжгрупове (залежно від етапів становлення світової цивілізації) співробітництво.

Сьогодні неможливо уявити країну, яка б змогла забезпечити гідний рівень існування для свого населення, отримати визнання світової спільноти та взагалі набути ознак державності перебуваючи у повній ізоляції від інших суб'єктів міжнародних відносин.

Підтвердженням такої тези слугують сучасні ізольовані спільноти, наприклад, жителі Північного Сентинельського острова – сентинельці, які вкрай агресивно зустрічають будь-які намагання встановити з ними контакт та досі знаходяться у первіснообщинній соціально-економічній формації.

Недарма важливим важелем міжнародного впливу є міжнародні санкції, які суттєво обмежують можливість об'єкта таких санкцій здійснювати заходи з міжнародного співробітництва.

Так, ст. 41 Статуту Організації Об'єднаних Націй передбачає, які заходи, не пов'язані з використанням збройних сил, за рішенням Ради Безпеки ООН можуть застосовуватися для підтримання і відновлення міжнародного миру та безпеки, а саме повна або часткова перерва економічних відносин, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних відносин [7].

З наведеного варто зробити висновок, що головною метою усіх наведених методів стримування / примусу є часткова або повна ізоляція об'єкта примусу від міжнародної спільноти, що фактично унеможливорює здійснення ним співробітництва та з часом (в залежності від застосовуваних заходів впливу та внутрішніх ресурсів об'єкта примусу) призводить до його деградації.

Дійсно, співробітництво між країнами (на рівні держави, її інституцій, підприємств та навіть окремих індивідів) є запорукою їх розвитку, адже в умовах глобальної соціально-економічної інтеграції залишатися осторонь вкрай небезпечно для будь-якої держави.

Така взаємодія між країнами може мати різноманітні види та форми, однією з яких є військово-технічне співробітництво. Із попереднього речення вже стає зрозуміло, що військово-технічне співробітництво належить до сфери міжнародних відносин, проте для більш глибокого дослідження змісту, мети та методів такої діяльності слід звернутися до діючої нормативно-правової бази та до досліджень деяких науковців.

Так, Указом Президента України від 21.04.1999 року «Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами» (далі – Указ Президента України) передбачено, що метою військово-технічного співробітництва України з іноземними державами є забезпечення національних інтересів і безпеки держави, оснащення Збройних Сил та інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою, іншими товарами військового призначення, розвиток експортного потенціалу військово-промислового комплексу, підвищення науково-технічного та технологічного потенціалу оборонної галузі.

Також Указом Президента України передбачається, що військово-технічне співробітництво з іноземними державами здійснюється на засадах:

- пріоритетності національних інтересів;
- монополії держави на регулювання діяльності у сфері військово-технічного співробітництва;
- додержання законодавства про державну таємницю;
- додержання міжнародних зобов'язань України у сфері військово-технічного співробітництва;
- підконтрольності та підзвітності центральних органів виконавчої влади та інших державних органів, визначених у встановленому порядку як учасники військово-технічного співробітництва і наділених відповідними повноваженнями, та суб'єктів військово-технічного співробітництва;
- захисту державою прав та законних інтересів учасників і суб'єктів військово-технічного співробітництва;
- координації діяльності учасників військово-технічного співробітництва.

Поряд із цим Указом Президента України передбачається, що до військово-технічного співробітництва належать такі види діяльності:

- інформаційний обмін;
- укладання міжнародних договорів України та зовнішньоекономічних договорів (контрактів);
- експорт та імпорт товарів військового призначення, у тому числі надання суб'єктами військово-технічного співробітництва консультаційних, маркетингових, посередницьких, брокерських, агентських, консигнаційних, юридичних послуг іноземним суб'єктам господарської діяльності та одержання від них аналогічних послуг;

– наукова, науково-технічна, науково-виробнича, навчальна та інша кооперація з іноземними суб'єктами господарської діяльності;

– співробітництво з міжнародними організаціями у військово-технічній сфері;

– організація і проведення виставок, конкурсів, торгів, конференцій, симпозіумів, семінарів та інших подібних заходів щодо товарів військового призначення;

– інші види діяльності у цій сфері, які не суперечать законодавству України та нормам міжнародного права [8].

Наведений нормативно-правовий акт цілком зрозуміло розподіляє діяльність, за допомогою якої реалізується військово-технічне співробітництво, та виокремлює мету такої діяльності, саме тому його, на нашу думку, варто використати як початок дослідження процесу військово-технічного співробітництва, використовуючи існуючий науковий інструментарій.

Застосовуючи герменевтичний метод тлумачення Указу Президента України (як метод усвідомлення, крім іншого, дій та думок авторів юридичного тексту при його створенні), можливо виявити, що його творці визначають головною метою здійснення військово-технічного співробітництва України з іноземними державами саме забезпечення національних інтересів і безпеки держави.

Ця теза також підтверджується тим, що серед переліку засад, на яких здійснюється військово-технічне співробітництво, перше місце відводиться саме національним інтересам держави.

Для подальшого викладення інформації варто визначитися із сутністю понять «національні інтереси» та «безпека держави», адже, як було зазначено вище, вони є тими цінностями, заради яких здійснюється військово-технічне співробітництво.

Законом України «Про національну безпеку України» передбачена дефініція терміну «національні інтереси України», а саме: «Національні інтереси України – життєвоважливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [9].

Відома дослідниця В. Белєвцева у своїй статті «Державний суверенітет, його ознаки та властивості» надає таке визначення терміну «суверенітет», а саме: «Суверенітет – це одна з істотних ознак держави, її можливість повноправно здійснювати внутрішньо- та зовнішньополітичні справи, не допускати втручання в свою діяльність іноземних внутрішньодержавних сил (організацій). Невіддільними юридичними ознаками суверенітету є єдність, верховенство, незалежність державної влади» [10].

Відповідно до зазначеного вище Закону України варто зробити висновок, що до категорії національних інтересів належать (перелік не є вичерпним):

- а) державний суверенітет;
- б) прогресивний демократичний розвиток;
- в) безпечні умови життєдіяльності громадян;
- г) добробут громадян.

На нашу думку, державний суверенітет та безпечні умови життєдіяльності громадян є першочерговими цінностями, що зможуть забезпечити прогресивний демократичний розвиток держави, а також добробут її громадян, оскільки у разі неможливості захисту таких першочергових цінностей прогресивний демократичний розвиток України та добробут громадян України буде ускладнений або унеможливлений самим фактом відсутності в Україні ознак державності.

Водночас термін «безпека держави», на нашу думку, слід розділити на передбачені Законом України «Про національну безпеку України» категорії, а саме:

– воєнна безпека – як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз;

– громадська безпека і порядок – як захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз;

– державна безпека – захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру [9].

Варто погодитися з Л. Шипіловою, яка у своїй статті «Загрози національним інтересам України: спроба класифікації» надає такі визначення поняттям «загрози воєнного характеру» та «загрози невоєнного характеру», а саме: «Загрози воєнного характеру – пряма масштабна збройна агресія. Причиною виникнення загрози можуть стати принципові антагоністичні суперечності життєво важливих національних інтересів України і будь-якої держави або коаліції держав, прагнення їх безумовного панування в регіоні» та «Загрози невоєнного характеру – загрози загального характеру, що виникають унаслідок діяльності терористичних та організованих злочинних угруповань, неадекватної реакції на ці явища держав регіону, що загрожує національним інтересам України. З огляду на наявність у нашої країні нестабільних

територій, існує ймовірність виникнення таких загроз. Стихійні лиха, масштабні екологічні катастрофи є найбільш можливими та водночас менш прогнозованими для України. Вони можуть виникати внаслідок стихії природи, а також у результаті діяльності як України, так і інших держав регіону в межах єдиного природного середовища» [11].

Таким чином, синтезуючи отриману інформацію, слід дійти висновку, що безпека держави – це комплекс заходів здійснюваних певними органами державної влади (Збройні Сили, правоохоронні органи, служби цивільного захисту тощо), які спрямовані на захист держави від загроз воєнного та невоєнного характеру, а також захист прав і свобод населення.

У зв'язку з викладеним встановлено, що головною метою військово-технічного співробітництва є забезпечення державного суверенітету та безпеки життєдіяльності населення, що полягає у захисті держави від загроз воєнного та невоєнного характеру, а також у захисті громадянських прав і свобод.

Ця мета повинна превалювати над комерційними та політичними інтересами окремих фізичних або юридичних осіб, саме тому держава Україна, як організаційно-політичне утворення, джерелом влади якого є народ, повинна зберігати монополію на регулювання діяльності у сфері військово-технічного співробітництва.

Проте яким саме чином заходи зі здійснення військово-технічного співробітництва забезпечують державний суверенітет та безпечні умови існування населення?

Відповідь на це питання зможе дати наступна мета здійснення військово-технічного співробітництва, що передбачена в Указі Президента України та беззаперечно є похідним завданням від головної мети, а саме оснащення Збройних Сил та інших військових формувань сучасним озброєнням і військовою технікою.

Як вже було вказано, діяльність Збройних Сил та інших військових формувань полягає у стримуванні загроз воєнного та невоєнного характеру, а також у захисті прав і свобод населення. Саме тому оснащення їх сучасними товарами оборонного призначення підтримує на належному рівні їх готовність для виконання завдань за призначенням.

Проте оскільки вітчизняний оборонно-промисловий комплекс не може у повному обсязі забезпечити Збройні Сили та інші військові формування такими товарами, держава повинна їх експортувати.

Наприклад, закупівля наприкінці 2019 року Міністерством оборони України пускових установок ПТРК «Джавелін» та ракет до них (постачальник – Уряд Сполучених Штатів Америки, виробник – консорціум підприємств Raytheon та Lockheed Martin) суттєво підвищило оборонний

потенціал України для захисту державного суверенітету.

Також можливо згадати про закупівлю у 2018 році 55 гелікоптерів французької компанії Airbus Helicopters, якими будуть забезпечені Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Національна поліція України, Державна прикордонна служба України (центральні органи виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується Кабінетом міністрів України через Міністра внутрішніх справ) та Національна Гвардія України (військове формування з правоохоронними функціями, що входить до системи Міністерства внутрішніх справ).

Основними завданнями вертолітних підрозділів буде аеродинамічна евакуація, рятувальні операції, підтримання громадського порядку, антитерористичні та спеціальні операції, охорона державного кордону й підтримання безпеки на дорогах [12].

Окрім зазначених прикладів трансферту товарів оборонного призначення, які, окрім закупівлі, можуть відбуватися у формі лізингу та безоплатної передачі деякими країнами такого майна, військово-технічне співробітництво може здійснюватися шляхом надання послуг оборонного призначення та виконання робіт оборонного призначення.

Так, наприкінці 2020 року Міністр оборони України та Державний секретар з питань оборони Великої Британії та Північної Ірландії підписали Меморандум про посилення співпраці між Україною та Сполученим Королівством Великої Британії та Північної Ірландії у військовій і військово-технічній сферах [13].

На підставі зазначеного Меморандуму будуть залучені кошти Британського експортно-кредитного агентства у розмірі 1,25 млрд фунтів стерлінгів, а також британські компанії, які зможуть збудувати дві військово-морські бази для захисту Чорноморського регіону [14].

Таким чином, можливо виокремити перший та, на нашу думку, головний складник військово-технічного співробітництва, а саме імпорту товарів, робіт та послуг оборонного призначення на користь Збройних Сил, інших військових формувань та правоохоронних органів з метою забезпечення державного суверенітету та безпеки життєдіяльності населення.

Другим та більш економічно значущим складником військово-технічного співробітництва є розвиток експортного потенціалу оборонно-промислового комплексу.

Як вже було зазначено вище, Указ Президента України також визначає цей процес як мету військово-технічного співробітництва.

Так, В. Смірнов, В. Бегма, О. Рябець та В. Томчук у монографії «Військово-технічне співро-

бітництво: шляху удосконалення» зауважують, що реалізація продукції та послуг військового та подвійного використання є однією з головних складеників військово-економічної безпеки держави, оскільки забезпечує надходження іноземної валюти, зменшує вартість закупок для внутрішніх потреб за рахунок економії на серійності виробництва, підтримує зайнятість робочої сили та інфраструктуру оборонної галузі та використовує військово виробництво як каталізатор економічного та науково-технічного розвитку країни [15, с. 15–16].

Дійсно, експорт товарів, робіт та послуг оборонного призначення українськими підприємствами оборонно-промислового комплексу (самостійно або за допомогою підприємств-експортерів) приносить неабияку економічну та політичну користь Україні.

Відповідно до даних Державного концерну «Укроборонпром» обсяг експорту озброєння у 2017 році склав 839 млн доларів, у 2018 році – 766 млн доларів, у 2019 році – 908 млн доларів [16].

Також варто звернути увагу на звіт Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем світу (Stockholm International Peace Research Institute, SIPRI) від березня 2020 року, де зазначено, що за період 2015–2019 років Україна посідає 12-е місце серед 25 найбільших країн-експортерів озброєння [17].

Така позиція у рейтингу свідчить про конкурентоспроможність української продукції та неабиякий потенціал вітчизняного оборонно-промислового комплексу, проте, порівнюючи дані з періодом 2010–2014 років, варто визнати, що обсяг українського експорту у цій сфері дещо впав.

На нашу думку, цей факт пов'язаний із Рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 27 серпня 2014 року «Про заходи щодо удосконалення державної військово-технічної політики», уведеним в дію Указом Президента України від 27 серпня 2014 року № 691/2014, яке заборонило експорт до Російської Федерації товарів військового призначення та подвійного використання [18], що й призвело до зменшення обсягів експорту, оскільки обсяг експортних поставок оборонної продукції України до Російської Федерації складав 51,9% від загального обсягу експорту такої продукції [15, с. 118].

До речі, у згадуваному звіті Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем світу допущено помилку, оскільки інформація про те, що за період 2015–2019 років Україною було експортовано до Російської Федерації 20% від загального обсягу озброєння, не відповідає дійсності у зв'язку з існуючим ембарго у зазначеній сфері.

Ці дані також спростував експерт Інформаційно-консалтингової компанії «Defense express» Антон Міхненко [19].

Також варто зауважити на політичній користі експорту озброєння та військової техніки. Наприклад, підписаний у березні 1941 року тодішнім президентом Сполучених Штатів Америки Франкліном Делано Рузвельтом «Закон про сприяння обороні Сполучених Штатів», положення якого дозволили Сполученим Штатам Америки надавати країнам, що входили до антигітлерівської коаліції, продукцію оборонного призначення, сировину та продовольство за програмою ленд-лізу допоміг Великій Британії, СРСР, Китаю (нині – КНР як спадкоємець попередніх домовленостей), Французькій Республіці та багатьом іншим країнам витримати збройну агресію Країн Осі та зберегти усталений світовий баланс сил.

Саме тому економічна та політична значущість досліджуваної діяльності дозволяє виділити другий складник військово-технічного співробітництва, який полягає у експорті товарів, робіт та послуг оборонного призначення.

Перший та другий складники військово-технічного співробітництва фактично уособлюють собою зовнішньоекономічну діяльність та мають відповідні типові ознаки, а саме:

- а) маркетингова діяльність;
- б) страхові операції;
- в) проведення виставок, конференцій, симпозиумів тощо.

Третім та не менш важливим складником військово-технічного співробітництва, на нашу думку, є науково-технічна, дослідно-конструкторська та технологічна кооперація, що полягає у наступних процесах:

- 1) обмін досвідом між науковими установами, державними інституціями та підприємствами, а також взаємна підготовка науково-технічних кадрів та фахівців;
- 2) взаємна розробка, виготовлення, модернізація та ремонт товарів оборонного призначення, а також взаємне виконання послуг та робіт оборонного призначення;
- 3) спільне проведення робіт з утилізації непридатного озброєння та військової техніки;
- 4) уніфікація та стандартизація озброєння та військової техніки, а також інформаційних технологій.

Прикладом такої кооперації може слугувати підписана 5 вересня 2020 року Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про військово-технічне співробітництво, яка створить правове підґрунтя для започаткування партнерства у зазначеній сфері між Україною та Румунією [20].

До четвертого складника військово-технічного співробітництва слід віднести офсетну діяльність. Це явище є похідним від перших двох складників військово-технічного співробітництва, проте оскільки воно має велику економічну та політичну значущість, власну історію розвитку та мето-

дологію, його слід виокремити та розглядати як самостійний та невіддільний складник військово-технічного співробітництва.

Як визначають В. Бегма, С. Мокляк, О. Свергунов та Ю. Толочний у своїй монографії «Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози» зазначають, що поняття «офсет», «офсетна угода» та «офсетна операція» виникли під час здійснення зовнішньої торгівлі. Під офсетами в широкому значенні цього слова розуміють взаємні економічні вигоди, отримані в результаті торгових угод. Економічне значення поняття «офсет», пов'язане з такими категоріями як компенсація, залік, відшкодування, винагорода, отримання вигод [21, с. 13].

Офсетні угоди можливо охарактеризувати як вимушену практику, якої повинні дотримуватися експортери товарів, робіт та послуг оборонного призначення для підтримання рівню конкурентоспроможності своєї продукції на світовому ринку. Зазвичай вони полягають в укладенні додаткових угод на основі зовнішньоекономічних договорів та передбачають певні інвестиції або пільги для імпортера вказаної продукції (інвестиції в економіку, зобов'язання укласти певні зовнішньоекономічні договори у майбутньому, надання певних економічних пільг тощо).

Проте не всі країни дотримуються такої усталеної практики. Наприклад, законодавство Сполучених Штатів Америки (Defense Production Act Amendments of 1992) забороняє державним установам укладати офсетні угоди [22]. Звичайно, що країна, яка займає перше місце у світі по обсягам експортованого озброєння, має можливість вводити певні обмеження у зазначеній сфері без загрози для власної економіки, але більшість країн вимушені укладати зазначені договори з імпортерами задля продажу своєї продукції.

Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, можливо зробити висновок, що військово-технічне співробітництво є диференційованим процесом співробітництва між державами, який спрямований на отримання ними політичних та економічних вигід, а також на поглиблення взаємозв'язків між ними, та має такі складники:

- імпорт товарів, робіт та послуг оборонного призначення на користь власних збройних сил, інших військових формувань та правоохоронних органів з метою забезпечення державного суверенітету та безпеки життєдіяльності населення;
- експорт товарів, робіт та послуг оборонного призначення для стимулювання розвитку вітчизняного оборонно-промислового комплексу;
- науково-технічна, дослідно-конструкторська та технологічна кооперація між державами (обмін досвідом, взаємна розробка, виготовлення, модернізація та ремонт озброєння, спільне проведення робіт з утилізації непридатного для

використання озброєння та військової техніки, уніфікація та стандартизація озброєння та військової техніки тощо);

– офсетна діяльність.

Така концепція поділу військово-технічного співробітництва на чотири складники дещо відрізняється від традиційного серед вітчизняних науковців поділу на два складники.

Так, О. Джус у своїй статті «Військово-технічне співробітництво як визначальний напрям міжнародного військового партнерства» вказує, що дослідники, здійснюючи теоретико-методологічний аналіз поняття військово-технічного співробітництва, зазначають, що воно об'єднує два основних типи відносин міжнародного партнерства:

– трансферти озброєння та військової техніки, технологій подвійного використання, а також надання послуг військово-технічного характеру. На сучасному етапі розвитку світу економічний (комерційний) підхід до військово-технічного співробітництва змінився більш комплексним підходом, який ураховує стратегічні військово-політичні моменти і передбачає безвідплатні або лізингові постачання озброєння та військової техніки;

– спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, виробництво, маркетинг, продаж зразків озброєння [23].

Так само В. Смірнов, В. Бегма, О. Рябець та В. Томчук, зауважують на тому, що під поняттям військово-технічного співробітництва, яке має визнання майже в усіх країнах світу, слід розуміти два основні типи відносин між державами. По-перше, це трансферти озброєння та військової техніки, технологій подвійного використання, а також надання послуг військово-технічного характеру. По-друге, найважливішим елементом військово-технічного співробітництва є спільні науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи, виробництво, маркетинг і продаж зразків озброєння [15, с. 10].

Варто визнати, що така концепція є ґрунтовною та зрозумілою, проте сьогодення вимагає еволюції усталених поглядів на процес військово-технічного співробітництва, оскільки, по-перше, такі складники військово-технічного співробітництва, як імпортна та експортна діяльність, які зазвичай концептуально сприймалися разом як трансферти озброєння та військової техніки, потребують фундаментально різних підходів до їх усвідомлення та керівництва такими процесами, оскільки вони переслідують цілі, що знаходяться у різних напрямках державної політики.

Так, імпортний складник військово-технічного співробітництва, який раніше не сприймався як вагома частка військово-технічного співробітництва, в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України потребує особливої уваги, оскільки забезпечення товарами, роботами

та послугами оборонного призначення кінцевих споживачів такої продукції (Збройні Сили, інші військові формування, правоохоронні органи) є процесом, від якого у тому числі залежать питання збереження Україною суверенітету та безпечного існування її населення. Саме тому керування цією часткою військово-технічного співробітництва повинно здійснюватися окремо (проте узгоджено) від експортного її складника, який перш за все переслідує економічні вигоди для України.

По-друге, офсетна діяльність, що беззаперечно є процесом, що супроводжує імпорт та експорт озброєння та військової техніки Україною, повинна розглядатися окремо від процесів, яким вона притаманна, оскільки найчастіше її кінцевим результатом є угоди, які пов'язані з трансфертом озброєння лише опосередковано та іноді можуть стосуватися навіть цивільних секторів економіки, що потребує окремої концепції управління та наявності власної методології.

Таким чином, встановлено, що військово-технічне співробітництво є вкрай важливим для будь-якої країни процесом завдяки своїй економічній та політичній значущості, а також завдяки тому, що цей процес, як прояв співробітництва між державами, поглиблює між ними взаємозв'язки, підтримує баланс сил у світі та рівень міжнародної безпеки, стимулює сумісний технологічний розвиток та обмін технологіями, що беззаперечно інтенсифікує глобалізаційний розвиток людства та спрямовує його вектор у напрямку інноваційних технологій, економічної співпраці та права на безпечне існування населення кожної країни.

Література

1. Буян І.В. Первісне суспільство – першопроходець у формуванні джерел, умов, чинників задоволення людської нужденності. *Психологія і суспільство*. 2015. № 4. С. 53–65.
2. Москаленко О.Ю. Виникнення географічних знань у первісного населення України (пізній палеоліт, мезоліт). *Література та культура Полісся*. 2018. № 92. С. 5–19.
3. Лашта В. Завоювання європейців у Латинській Америці. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. № 25. 2014. С. 198–199.
4. Кальченко Т.В. Концептуальні засади теоретичної ідентифікації часових кордонів глобалізації. *Міжнародна економічна політика*. № 2(3). 2005. С. 52–67.
5. Ковтун О.І., Куцик П.О., Башнянин Г.І. Глобальна економіка: підручник. Львів: ЛКА, 2014. 704 с.
6. Глотов Б.Б., Корх О.М. Функціонування національних держав в умовах глобалізації. *Публічне адміністрування: теорія та практика*: електронний збірник наук. статей. 2012. Том 1. URL: [http://vidr.dp.ua/zbirnik/2012-01\(7\)/12gbbdug.pdf](http://vidr.dp.ua/zbirnik/2012-01(7)/12gbbdug.pdf).
7. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду: Міжнародний документ від 26.06.1945. Дата оновлення: 16.09.2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
8. Про заходи щодо вдосконалення військово-технічного співробітництва України з іноземними дер-

жавам: Указ Президента України від 21.04.1999. № 422/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/422/99#Text>.

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. Дата оновлення: 24.10.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

10. Белевцева В.В. Державний суверенітет, його ознаки та властивості. *Підприємництво, господарство і право*. № 10. 2009. С. 7–10.

11. Шипілова Л.М. Загрози національним інтересам України: спроба класифікації. Сучасна українська політика. *Політики і політологи про неї*. № 20. 2010. С. 114–122.

12. Україна підписала з Францією угоду на закупівлю 55 гелікоптерів – МВС. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news/29257391.html>.

13. У присутності Президента підписано Меморандум про посилення співпраці між Україною та Великою Британією у військовій і військово-технічній сферах. URL: <https://www.president.gov.ua/news/u-prisutnosti-prezidenta-pidpisano-memorandum-pro-posilennya-64365>.

14. Україна починає будувати дві військово-морські бази. URL: <https://mil.in.ua/uk/news/ukrayina-rochynaue-buduvaty-dvi-vijskovo-morski-bazy/>.

15. Смірнов В.О., Бегма В.М., Рябець О.М., Томчук В.В. Військово-технічне співробітництво: шляхи удосконалення. Київ: ЦНДІ ОБТ ЗСУ, 2010. 214 с.

16. Хватай оружие. Кого и чем вооружает Украина на \$1 млрд. URL: [https://www.dsnews.ua/economics/](https://www.dsnews.ua/economics/proshchay-oruzhie-ukraina-prodala-v-2019-g-vooruzheniy-na-0-9-24022020220000)

[proshchay-oruzhie-ukraina-prodala-v-2019-g-vooruzheniy-na-0-9-24022020220000](https://www.dsnews.ua/economics/proshchay-oruzhie-ukraina-prodala-v-2019-g-vooruzheniy-na-0-9-24022020220000).

17. Trends in International Arms Transfers, 2019. URL: <https://www.sipri.org/publications/2020/sipri-factsheets/trends-international-arms-transfers-2019>.

18. Про заходи щодо удосконалення військово-технічної політики: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 серпня 2014 року Дата оновлення: 29.02.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0010525-14#Text>

19. SIPRI знову робить помилки щодо українського експорту. URL: <https://old.defence-ua.com/index.php/statti/9775-sipri-znovu-robyt-pomylky-shchodoukrayinskoho-eksportu>.

20. Україна та Румунія підписали міждержавну угоду про військово-технічне співробітництво. *Офіційна сторінка посольства України в Румунії*. URL: <https://www.facebook.com/Ukr.Embassy.Romania/posts/3255047334574302>.

21. Бегма В.М., Мокляк С.П., Свергунов О.О., Толочний Ю.В. Офсетна політика держав в умовах глобалізації. Оцінки та прогнози: монографія. Київ: НІСД, 2011. 352 с.

22. Defense Production Act Amendments of 1992. URL: <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/347/text>.

23. Джус О.А. Військово-технічне співробітництво як визначальний напрямок міжнародного військово-партнерства. *Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку*. № 1. 2018. С. 119–125.